

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ ДО ВИБОРУ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Світлана Алексєєва

Реферат

Здійснено аналіз проблеми формування готовності учнів ПТНЗ до вибору і реалізації професійної кар'єри в педагогічній практиці. Визначено, що формування готовності учнів ПТНЗ до реалізації професійної кар'єри, яке є важливим чинником впливу на розвиток конкурентоспроможності, професійної компетентності, сприяє формуванню в організації стабільних кадрів робітників і забезпечує підвищення ефективності використання трудового та освітнього потенціалу.

Викладено основні результати дослідження кар'єрних очікувань і кар'єрних цілей випускників ПТНЗ, оцінювання ними майбутніх перспектив розвитку власної професійної кар'єри і розуміння засобів її реалізації. Висвітлені певні труднощі, з якими зустрічаються учні під час навчання, та їх вплив на неперспективні кар'єрні очікування.

Проаналізовано умови, які необхідно створювати у ПТНЗ для формування готовності учнів до успішної реалізації професійної кар'єри, зокрема: забезпечення взаємозв'язку змістовно-процесуальної складової професійної підготовки з внутрішньоособистісним формуванням готовності до реалізації професійної кар'єри, створення в учнівській молоді потреб і інтересів до професійної діяльності з усвідомленою перспективністю, розвиток комунікативних компетенцій майбутнього фахівця і знань з основ побудови системи міжособистісних відносин у виробничому, професійно-му середовищі, консультування щодо реалізації кар'єри.

Ключові слова: професійна кар'єра, готовність учнів до успішної реалізації професійної кар'єри, кар'єрний розвиток, кар'єрні очікування, кар'єрні цілі, консультування щодо кар'єри.

Актуальність. Професійному самоствердженню особистості під час професійної діяльності сприяє успішна реалізація кар'єри як процес свідомого «професійного або посадового просування» для отримання певного статусу та пов'язаних з ним соціальних вигод. З одного боку, кар'єрне зростання означає, що особистість може реалізувати себе як суб'єкт су-спільства, а з іншого – що її діяльність досить адекватно й позитивно оцінена іншими. Отже, кар'єра є стимулом у професійному становленні працівника та розвитку його особистісного потенціалу.

З організаційної точки зору кар'єра розглядається як сукупність взає-мопов'язаних рішень особи про вибір того чи іншого варіанта майбутньої професійної діяльності, виходячи з можливостей, які перед нею відкриваються. Щоб слушно організувати своє кар'єрне зростання, потрібно на-вчитися розподіляти свої сили й час, уміти вибирати сприятливі кар'єрні цілі, ставити конкретні професійні завдання.

Дослідження проблеми підготовки майбутніх фахівців до планування й реалізації професійної кар'єри свідчить, що ще Науково-дослідним інсти-тутом праці колишнього СРСР були розроблені Міжгалузеві рекомендації зі створення системи професійно-кваліфікаційного просування робітників як сукупність форм, методів і засобів організації планомірного, послідов-ного, заздалегідь спроектованого навчання й руху робітників від простої до складної праці, від низьких до високих ступенів професійної майстер-ності з урахуванням інтересів робітника і потреб виробництва. Така система уможливила вирішення наступних завдань: формування стабільних кадрів робітників; підвищення ефективності використання трудового та освітнього потенціалу особистості; надання робітникам можливості під-вищувати рівень кваліфікації чи оволодівати іншою, перспективнішою професією; сприяла забезпеченню потреби організації у висококваліфі-кованих робітниках за рахунок внутрішніх джерел.

У вітчизняній педагогічній теорії поняття професійної кар'єри практично не використовувалося і мало досліджувалося. Частіше для позна-чення пов'язаних з ним явищ уживалися такі терміни, як «професійний життєвий шлях», «професійна діяльність», «професійне самовизначення». Але вимоги сучасного ринку праці до рівня професійної готовності май-бутніх фахівців актуалізують дослідження цієї проблеми.

Проблема формування готовності учнів ПТНЗ до реалізації професій-ної кар'єри може розглядатися в контексті визначення показників їхньої конкурентоспроможності, рівня компетентності, ініціативності та профе-сійної активності.

Аналіз досліджень. Кар'єрні процеси стали предметом досліджень Т. Базарова, Н. Кузнецової, І. Макарової, Ю. Шибалкіна. Істотний внесок у висвітлення психологічних аспектів кар'єри зробили Л. Долгих, А. Ли-ненко та ін. Вчені розкрили концептуальні основи кар'єри, зміст кар'єрних стратегій, проаналізували стратегічні орієнтири кар'єрного розвитку й управління кар'єрою.

Педагогічний аспект проблеми професійної кар'єри досліджували: М. Міропольська [7], Р. Калениченко [5], А. Поплавська [8], Д. Закат-нов [3], Ф. Арсланов [1]; формування готовності майбутніх фахівців до реалізації професійної кар'єри висвітлено в працях А. Борисюка [2], А. Крицкого [6], Д. Закатнова [4], Я. Чернишева [9]. У їхніх дослідженнях визначено, що результатом вибору й реалізації особистістю

професійної кар'єри є певний рівень готовності до її побудови, що виявляється у накопичуванні знань, виробленні позитивного ставлення до праці, професійній самоідентифікації. Готовність особистості до вибору професійної кар'єри Д. О. Закатнов розглядає як процес самореалізації особистості в професійному житті, який передбачає наявність адекватних умов для прояву й систематичного розвитку її знань, навичок та особистісних якостей і можливість закріпити за собою певний соціальний та професійний статус [4]. На його думку, готовність особистості до вибору професійної кар'єри є поліструктурним особистісним утворенням, яке включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, прогностичний, дієвий та «Я» компоненти.

Підготовка учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри має ґрунтуватися на особистісно-орієнтованому підході з забезпеченням психолого-педагогічного супроводу цього процесу і здійснюватися окремим напрямом навчально-виховної діяльності професійно-технічного закладу.

Проведений теоретичний аналіз визначив мету даної статті, яка полягає у дослідженні проблеми формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри у педагогічній практиці.

Виклад основного матеріалу. Успіх у кар'єрі можна розглядати як з точки зору просування від однієї посади до іншої, більш високої, так і з точки зору ступеня оволодіння певною професією, навичками та знаннями, які її складають. Побудова кар'єри в сучасному світі стає обов'язковою умовою самореалізації в професійній діяльності. Саме у процесі реалізації професійної кар'єри відбувається становлення фахівця як професіонала, що проявляється у досягненні вершин професіоналізму. Готовність до реалізації професійної кар'єри характеризується здатністю особистості до самовдосконалення, пошуку й сприйняття нововведень при розв'язанні професійних завдань.

Формування готовності учнів ПТНЗ до вибору і успішної реалізації професійної кар'єри має ґрунтуватися на усвідомленні майбутніми фахівцями перспективності кар'єрного зростання у професійній діяльності, що, в свою чергу, може забезпечити якісну професійну підготовку завдяки особистісній мотивації. Так, під час наших досліджень було встановлено, що учні ПТНЗ зазвичай сподіваються на успішність своєї професійної кар'єри. При цьому в уявленнях сучасної молоді спостерігається поєднання понять «кар'єра» і «успіх». Кар'єра визначається ними виключно як успішна. Таке розуміння відображає ставлення молоді до цього явища як до позитивного, цінного. Але водночас виявлено, що часто учнівська молодь не знає своїх перспектив у професійній кар'єрі, не здатна планувати просування за системою посад чи робочих місць, не вміє оцінювати й контролювати свої можливості не тільки на довготерміновий, а й на короткотерміновий період.

За результатами опитування 44 % учнів ПТНЗ не можуть оцінити власні перспективи щодо розвитку своєї професійної кар'єри у майбутньому; 37 % – не ознайомлені з наявною системою перспективних посад у професійній діяльності; 15 % – нездатні планувати власне просування, не знають перспектив професійної кар'єри (рис.1).

В цілому молодь визначає кар'єру передусім як засіб поліпшення матеріального становища, а потім – як можливість самореалізації. Проте в учнів ПТНЗ визначення цінності та значення кар'єри особисто для себе не досить конкретизоване.

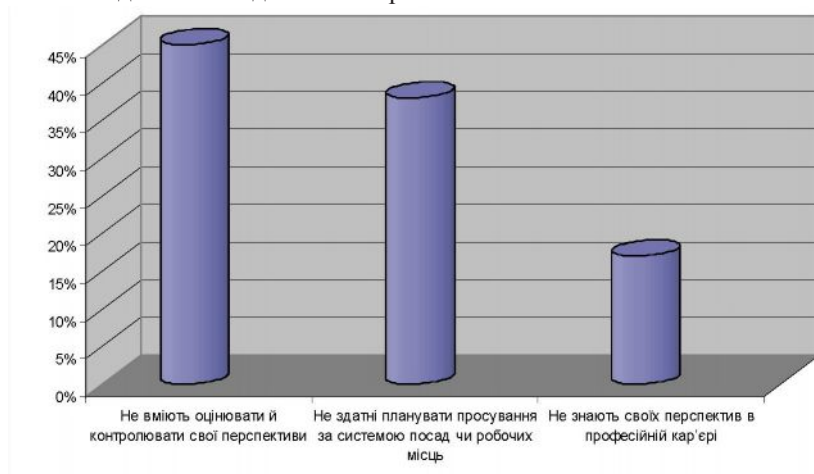

Рис.1. Показники уявлень учнів ПТНЗ про розвиток професійної кар'єри

Однак результати наших досліджень свідчать, що учнівська молодь досить добре свідомо щодо засобів реалізації професійної кар'єри. Зокрема, головним чинником реалізації кар'єри учні ПТНЗ вважають особистісні якості фахівця - 65%, творчу активність - 15% і відповідальність за свої дії - 30% (рис.2).

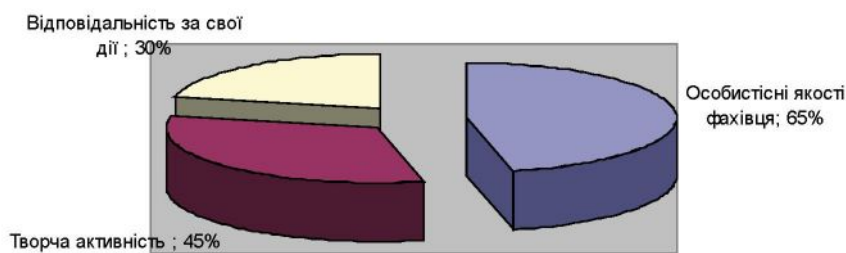

Рис. 2. Показники розуміння учнівської молоді засобів реалізації професійної кар'єри

Одним із напрямів нашого дослідження стало виявлення кар'єрних очікувань учнівської молоді, оскільки на основі цих очікувань і професійних уявлень створюється образ подальшої професійної кар'єри. Відомо, що зміст та характеристики кар'єрних очікувань активізують і спрямовують особистість на реалізацію професійного потенціалу, або стають фактором, що ускладнює подальше професійне просування та діяльність.

У першому варіанті кар'єрні очікування можуть бути визначені як перспективні у професійному становленні фахівця, в другому – як неперспективні. Під час бесід з учнями ПТНЗ нами було встановлено, що неперспективні кар'єрні очікування формуються під впливом певних труднощів, з якими стикаються учні під час навчання. Зокрема, для них притаманна невпевненість щодо перспектив свого працевлаштування. По-друге, як свідчить практичний досвід, проблема полягає і в тому, що майбутні випускники досить часто не прагнуть працювати за фахом, який отримали у ПТНЗ, а мають бажання продовжити навчання у ВНЗ. Крім того, виробниче навчання, з одного боку, сприяє формуванню релевантних уявлень про конкретну професійну діяльність, а з іншого – виявляє для них низку проблем реального виробництва, пов'язаних з нестійким фінансовим та юридичним становищем підприємства, низьким рівнем оплати праці тощо. Також зазначимо, що статус кваліфікованого робітника в сучасному українському суспільстві, порівняно з попереднім етапом соціально-економічного розвитку, значно змінився у бік зниження престижності. В таких умовах в учнівській молоді формуються неадекватні самооцінки, мета, завдання і професійні мотиви своєї майбутньої діяльності, що й зумовлює появу неперспективних кар'єрних очікувань.

Формування готовності учнів ПТНЗ до вибору та реалізації професійної кар'єри напряму пов'язане з визначенням цілей кар'єри, в яких проявляється причина вибору конкретної професійної діяльності і перспектив просування ієрархічними сходами по лінії посад. Під час дослідження учням ПТНЗ було запропоновано визначити особисті цілі кар'єри, зокрема: займатися улюбленим видом діяльності; займати посаду, що дає моральне задоволення; отримати роботу в певній місцевості, природні умови якої сприятливо впливають на стан здоров'я і дають змогу організувати гарний відпочинок; мати роботу творчого спрямування; працювати за професією або займати посаду, що допоможе досягти певного ступеня незалежності; мати добре оплачувану роботу чи посаду або отримувати побічні доходи; мати роботу чи посаду, що дає можливість продовжувати активне навчання; мати роботу або посаду, яка водночас дає можливість займатися вихованням дітей чи домашнім господарством.

При оцінюванні цілей кар'єри учнями ПТНЗ були визначені такі показники (табл. 1).

Таблиця 1.

Оцінювання значущості цілей професійної кар'єри учнями ПТНЗ

Цілі професійної кар'єри	Показник
Займати високу посаду	10%
Моральне задоволення	-
Гідна заробітна плата	51%
Можливість мати побічні доходи	16%
Досягти певної економіко-господарської незалежності	10%
Творчий процес	5%
Можливість продовжувати активне навчання	7%
Можливість займатися вихованням дітей чи домашнім господарством	-
Посада, що відповідає самооцінці у певній місцевості	1%

Отримані результати засвідчили низький рівень сформованості ціннісних професійних орієнтацій в учнівській молоді. Для дослідження цього явища нами було виокремлено дві групи молоді. У першій групі були майбутні випускники ПТНЗ (останній рік навчання), у другій – молоді фахівці (перший рік роботи за фахом). У ході порівняльного аналізу результатів дослідження було встановлено, що у майбутніх випускників система ціннісних професійних орієнтацій перебуває на етапі становлення. Їй властиві

розмитість і нестабільність, а суб'єкти, як носії цієї системи, перебувають на етапі пошуку себе і свого місця в обраній професії. Неконкретні уявлення особистості щодо засобів досягнення мети стосовно бажаної роботи пов'язані з нерозумінням реальних професійних цінностей, реальних умов виробництва, механізмів посадового зростання тощо. Працююча молодь відрізняється від першої підгрупи як сформованістю адекватних професійних орієнтацій, так і розумінням механізмів посадового зростання.

Висновки. Отже, реалізація професійних планів учнівської молоді пов'язана з системою ціннісних професійних орієнтацій і соціальних установок щодо кар'єри. Крім того, одним з результатів цього етапу дослідження є припущення, що гальмування або навіть припинення реалізації кар'єрних планів у професії зумовлене низкою факторів. По-перше, позитивне ставлення до кар'єри не завжди забезпечує таке ж ставлення до конкретної професії, за якою навчається майбутній фахівець. По-друге, уявлення про професійну кар'єру можуть мати дуже узагальнений характер, в яких не визначена мета, умови й засоби її досягнення. По-третє, кар'єрним очікуванням більш притаманна емоційна забарвленість оцінки, ніж раціональне усвідомлення сутності професійної кар'єри та її загального значення.

Результати нашого дослідження свідчать також, що життєві прагнення й цілі сучасних випускників ПТНЗ безпосередньо пов'язані з успішним

розвитком власної професійної кар'єри. Вибір і планування професійної кар'єри вимагає серйозної підготовки й постійної турботи щодо реалізації цього процесу. Одержання ґрунтовної базової освіти за обраною професією, активний пошук слушної роботи з наданням переваги перспективності, постійний розвиток професійного потенціалу та надбання цінного досвіду – основні вимоги до успішної реалізації професійної кар'єри. Формування і постійне уточнення своїх професійних цілей, визначення й оцінювання власних професійних нахилів та здібностей – обов'язкові компоненти її успішної реалізації. Для досягнення цієї мети сучасному випускнику ПТНЗ необхідно навчитися реалізовувати прагматичну модель поведінки на ринку праці, що вимагає активного, діяльносного, раціонального підходу до побудови своєї професійної кар'єри.

Формування готовності учнів ПТНЗ до реалізації професійної кар'єри має відбуватися у відповідних психолого-педагогічних умовах, які необхідно створити у професійних навчальних закладах. Ми погоджуємося з думкою Д. Закатнова, що консультування відносно кар'єри, як напрям педагогічної діяльності під час навчання учнів у ПТНЗ, сприятиме формуванню адаптаційних здатностей і навичок, які дають змогу особистості ефективно, з урахуванням конкуренції на ринку праці й наявності неповної зайнятості, використовувати свій професійний потенціал [4]. Крім того, процес професійного навчання має бути спрямований на забезпечення взаємозв'язку змістовно-процесуальної складової професійної підготовки з внутрішньоособистісним формуванням готовності до професійної діяльності, що виявляється у розвитку особистісних якостей, які орієнтовані на творчий характер праці і прагнення до професійного самовдосконалення, формування в учнівській молоді потреб та інтересів у підготовці себе до професійної діяльності з усвідомленою позицією перспективного працівника. Принципово важливими у процесі формування готовності учнів ПТНЗ до успішної кар'єри є заходи, спрямовані на розвиток комунікативних компетенцій майбутнього фахівця і знань з основ побудови системи міжособистісних відносин у виробничому, професійному середовищі. Все це уможливує формування психологічної, теоретичної, практичної готовності учнівської молоді до успішної реалізації професійних та кар'єрних очікувань.

Висвітлені аспекти не вичерпують усієї проблематики даного дослідження. Подальшого вивчення потребують обґрунтування концептуальних засад формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри, дослідження педагогічних засад організації цього процесу.

Література

1. Арсланов Ф. Г. Образ профессии как элемент карьерной ориентации в сознании учащихся в их профессиональном становлении / Ф. Г. Арсланов // Пед. науки. - 2008. - № 2. - С. 129-131. - Библиогр.: 4 назв.
2. Борисюк А. С. Професійна кар'єра як соціально-психологічний феномен : [етапи, типи проф. кар'єри] / А. С. Борисюк // Проблеми заг. та пед. психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. - К., 2007. - Т. 9, ч. 4. - С. 94-101. - Бібліогр.: 11 назв.
3. Закатнов Д. О. Психолого-педагогічне забезпечення підготовки учнівської молоді до вибору кар'єри у процесі професійно-технічної освіти / Д. О. Закатнов // Все для вчителя. - 2008. - Листоп. (№ 11). - С. 26-29. - Бібліогр.: 6 назв.
4. Закатнов Д. О. Структура і показники готовності учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єри / Д. О. Закатнов // Проф. навчання на виробництві: зб. наук. праць: вип. 3. - К.: Наук. світ, 2009. - С. 53 - 61.
5. Калениченко Р. А. Психологічні аспекти індивідуальної кар'єри : [осн. мотиви, типи, стадії та етапи вибору кар'єри] / Р. А. Калениченко // Проблеми та перспективи формування нац. гуманіт.-тех. еліти : зб. наук. праць / АПН України; Нац. тех. ун-т «Харків. політех. ін-т». - Х., 2006. - Вип. 9/10. - С. 129-135. - Бібліогр.: 13 назв.

6. Крицкий А. Планирование карьеры старшеклассников / Александр Крицкий // Нар. образование. – 2009. – № 1. – С. 207–213.

7. Міропольська М. А. Професійна орієнтація як основа формування та побудови професійної кар'єри / М. А. Міропольська // Бюл. Ін-ту підготовки кадрів держ. служби зайнятості України. – 2004. – № 2. – С. 17–19. – Бібліогр.: 8 назв.

8. Поплавська А. П. Проблема здійснення професійної кар'єри: аналіз зарубіжних та вітчизняних підходів / А. П. Поплавська // Проблеми заг. та пед. психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. - К., 2005. - Т. 7, вип. 1. - С. 250-260. - Бібліогр.: 21 назва.

9. Чернышев Я. А. Понятие «профессиональная карьера»: потребност-но-мотивационная характеристика / Я. А. Чернышев // Мир психологии. – 2008. – № 2. – С. 221–232 : табл. – Библиогр.: 22 назв.

Реферат

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПТУЗ К ВЫБОРУ И РЕАЛИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КАРЬЕРЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

Светлана Алексеева

В статье проводится анализ проблемы формирования готовности учащихся профессиональных учебных заведений к выбору и реализации профессиональной карьеры в педагогической практике. Определено, что формирование готовности учащихся ПТУЗ к реализации профессиональной карьеры, которая является важным фактором влияния на развитие конкурентоспособности, профессиональной компетентности, способствует формированию стабильных кадров рабочих, обеспечивает повышение эффективности использования трудового и образовательного потенциала.

Изложены основные результаты исследования карьерных ожиданий и карьерных целей выпускников ПТУЗ, оценивания ими будущих перспектив развития собственной профессиональной карьеры и понимания средств ее реализации. Освещены определенные трудности, с которыми встречаются учащиеся во время учебы, и их влияние на формирование неперспективных карьерных ожиданий.

Проанализированы условия, которые необходимо создавать в ПТУЗ для формирования готовности учащихся к успешной реализации профессиональной карьеры, в частности: обеспечение взаимосвязи содержательно-процессуальной составляющей профессиональной подготовки с личностным формированием готовности к реализации профессиональной карьеры, формированием у них потребностей и интересов к профессиональной деятельности с осознанной перспективностью, развитие коммуникативных компетенций и знаний из основ построения системы межличностных отношений в производственной, профессиональной среде, консультирования относительно реализации карьеры.

Ключевые слова: профессиональная карьера, готовность учащихся к успешной реализации профессиональной карьеры, карьерное развитие, карьерные ожидания, карьерные цели.

Abstract

ANALYSIS OF PROBLEM OF FORMING READINESS OF STUDENTS TO THE CHOICE AND REALIZATION OF PROFESSIONAL CAREER IN PEDAGOGICAL PRACTICE

Svitlana Alekseeva,

Ph.D. in Pedagogy, Senior research fellow of the Laboratory for career guidance and training, Institute of Vocational Education under the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

In the article the analysis of problem of forming of readiness of professional educational establishments of students is conducted to the choice and realization of professional career in pedagogical practice. Certainly, that forming of readiness of of students to realization of professional career, that is the important factor of influence on development of competitiveness, professional competence, assists forming in organization of stable shots of workers, provides the increase of efficiency of the use of labour and educational potential.

The basic results of research are expounded from the exposure of quarry expectations and quarry aims of graduating students, evaluation of future prospects of development of own professional career and understanding of facilities of her realization. Lighted up certain difficulties with that students meet during studies and their influence on forming of unpromising quarry expectations.

Terms that must be created for forming of readiness students to successful realization of professional career are analysed, in particular: providing of intercommunication the richly-judicial constituent of professional preparation with the personality forming of readiness to realization of professional career, forming in necessities of students and interests in professional activity with the realized position of perspective, development of communicative competenses of future specialist and knowledge from bases of lining up the system of interpersonality relations in a

productive, professional environment, advising in relation to realization of career.

Keywords: *professional career, to readiness of students to successful realization of professional career, quarry development, quarry expectations, quarry aims.*

References

1. Arslanov F. G. Obraz professii kak element karernoj orientacii v soznanii uchashhixsya v ix professionalnom stanovlenii / F. G. Arslanov, Yu. V. Soloveva // Ped. nauki. - 2008. - №2. - S. 129-131. - Bibliogr.: 4 nazv.
2. Borysyuk A. S. Profesiyna kar'yera yak sotcialno-psykholohichnyy fenomen : [etapy, typy prof. kar'yery] / A. S. Borysyuk // Problemy zah. ta ped. psykholohiyi : zb. nauk. prats' In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrainy. - K., 2007. - T. 9, ch. 4. - S. 94-101. - Bibliohr.: 11 nazv.
3. Zakatnov D. O. Psykholoho-pedahohichne zabezpechennya pidhotovky uchnivskoyi molodi do vyboru karyery u protsesi profesiyno-tekhnichnoyi osvity / D. O. Zakatnov // Vse dlya vchytelya. - 2008. - Lystop. (# 11). - S. 26-29. - Bibliohr.: 6 nazv.
4. Zakatnov D. O. Struktura i pokaznyky hotovnosti uchniv PTNZ do pobudovy profesiynoyi karyery / D. O. Zakatnov // Prof. navchannya na vyrobnyctvi: zb. nauk. prats': vyp. 3. - K.: Nauk. svit, 2009. - S. 53 - 61.
5. Kalenychenko R. A. Psykholohichni aspekty indyvidualnoyi karyery : [osn. motyvy, typy, stadiyi ta etapy vyboru karyery] / R. A. Kalenychenko // Problemy ta perspektyvy formuvannya nats. humanit.-tekh. elity : zb. nauk. prats' / APN Ukrainy; Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekh. in-t». - Kh., 2006. - Vyp. 9/10. - S. 129-135. - Bibliohr.: 13 nazv.
6. Krickij A. Planirovanie karery starsheklassnikov / Aleksandr Krickij // Nar. obrazovanie. - 2009. - №1. - S. 207-213.
7. Miropolska M. A. Profesiyna oriyentatsiya yak osnova formuvannya ta pobudovy profesiynoyi kar'yery / M. A. Miropolska // Byul. In-tu pidhotovky kadriv derzh. sluzhby zaynyatosti Ukrainy. - 2004. - # 2. - S. 17-19. - Bibliohr.: 8 nazv.
8. Poplavs'ka A. P. Problema zdiysnennya profesiynoyi karyery: analiz zarubizhnykh ta vitchyznyanykh pidkhodiv / A. P. Poplavs'ka // Problemy zah. ta ped. psykholohiyi : zb. nauk. prats In-tu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrainy. - K., 2005. - T. 7, vyp. 1. - S. 250-260. - Bibliohr.: 21 nazva.
9. Chernyshev Ya. A. Ponyatie «professionalnaya karera»: potrebnostno-motivacionnaya charakteristika / Ya. A. Chernyshev // Mir psikhologii. - 2008. - №2. - S. 221-232 : tabl. - Bibliogr.: 22 nazv.